

Joanna Kubaszczyk, *Faktura oryginału i przekładu. O przekładzie tekstów literackich*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, 274 strony (omówienie książki)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2018.022>

Omawiana książka porusza interesujące zagadnienie z zakresu badań przekładoznawczych, mianowicie odzwierciedlenia w przekładzie brzmienia i strony graficznej tekstów literackich. Autorka monografii postawiła sobie za cel przedstawienie teoretycznych i praktycznych aspektów przekładu warstwy brzmieniowej oraz formy zapisu wybranych dzieł literackich. Analiza została przeprowadzona na podstawie bogatego i bardzo zróżnicowanego materiału badawczego, zaczerpniętego z literatury niemieckiej i polskiej. Joanna Kubaszczyk próbuje zwrócić uwagę czytelnika na fakt, że brzmienie i pisownia stanowią swego rodzaju „powierzchnię”, która często jest przez tłumaczy lekceważona w przekładzie (s. 7). Dostrzega i docenia udane przekłady, a czasami poddaje krytyce pewne nietrafione decyzje translatorskie i proponuje inne możliwości rozwiązania problemów związanych z przekładem konkretnych fragmentów. Autorka argumentuje, że książka jest próbą uwrażliwienia tłumacza na fakturę tekstu i jednocześnie podkreśla, że nie jest to publikacja tylko dla praktykujących tłumaczy, ale również dla osób uczących się przekładu i wszystkich zainteresowanych przekładem (s. 10). Zagadnienie poruszone w książce jest nowym polem badawczym, które pozostaje jeszcze słabo opracowane, dlatego warto zwrócić uwagę na pojawienie się tej publikacji na rynku wydawniczym.

Książka składa się z trzech zbliżonych objętościowo rozdziałów. Każdy z nich został podzielony na podrozdziały, a niektóre z nich dalej na paragrafy. Na końcu umieszczono *Bibliografię*, *Indeks rzeczowy* oraz *Spis rycin* nawiązujących do przytaczanych przykładów. W książce nie można wskazać części stricte teoretycznej i analitycznej, ponieważ w każdym rozdziale przykłady zostały podparte konkretnymi wywodami teoretycznymi. W związku z takim zamysłem autorki brak wyraźnego podziału na część teoretyczną i empiryczną nie budzi żadnych zastrzeżeń. Wprowadzeniem w problematykę jest liczący 11 stron *Wstęp*, w którym wyjaśniono genezę powstania książki i jej tytułu oraz wskazano teoretyczne podstawy pracy. Ponadto autorka zaznacza, że materiał analityczny został wybrany z literatury polskiej i niemieckiej

(s. 16), zapomina jednak o licznych przykładach z materiałów reklamowych czy kilku ze źródeł internetowych oraz materiałach graficznych wykorzystanych w drugim rozdziale.

Pierwszy rozdział książki, zatytułowany *Warstwa brzmieniowa a przekład*, składa się z sześciu podrozdziałów. Jest on poświęcony fonetyce oraz fonologii i ich roli w przekładzie. Autorka zwraca uwagę, że wprowadzenie ich znaczenie w tłumaczeniu tekstów literackich może wydawać się marginalne, ponieważ łączą się głównie z przekładem ustnym lub tekstami przemówień, przeznaczonymi do wygłoszenia (s. 20–21), jednak są równie ważne w translacji dzieł literackich. Ponadto podkreśla, że tłumacz nie powinien zapominać o warstwie brzmieniowej przekładanego tekstu, bo niesie ona ze sobą wartości artystyczne istotne w percepcji dzieła literackiego. Autorzy często bowiem wykorzystują brzmienia poszczególnych wyrazów, zdań lub nawet całych fragmentów tekstu, tempo, rytm i melodię dzieła, aby celowo zwrócić uwagę czytelnika na funkcje semantyczne, poetyckie czy impresyjne tekstu. Bardzo interesujące jest pokazanie na przykładach gier słownych artystycznego zamysłu pisarzy i poetów oraz ich oddanie w przekładzie. Autorka prezentuje przykłady zaczerpnięte z utworów m.in. Elfriede Jelinek, Witolda Gombrowicza czy księdza Jana Twardowskiego, którzy często wykorzystywali gry słowne i podkreślali w ten sposób umiejętność bawienia się brzmieniem i słowem. Autorka, analizując przekłady gier słownych, zauważa, że w ich przypadku zachowanie wierności semantycznej jest dla tłumaczy często ważniejsze, niż oddanie kunsztu językowego autorów dzieł literackich, co nie pozostaje bez konsekwencji dla walorów artystycznych tłumaczonego utworu. W porównaniu z innymi podrozdziałami (liczącymi odpowiednio 9, prawie 7, 1, 2 i 2 strony) najobszerniejszy jest podrozdział 1.3. *Instrumentacja wypowiedzi*, obejmujący 79 stron. Podzielono go na 11 paragrafów, z których każdy dotyczy innego rodzaju instrumentacji (m.in. stylizacji brzmieniowej, onomatopei, kakofonii, aliteracji itd.), opatrzonego odpowiednimi przykładami z tekstów oryginalnych i przekładów. W pierwszym paragrafie *Stylizacja brzmieniowa* wydzielono 4 podpunkty, co nie znalazło jednak odzwierciedlenia w spisie treści. W paragrafie 1.3.2. *Ikoniczność i onomatopeja* autorka odwołuje się do starożytnych sporów wokół relacji między formą a treścią znaku językowego i aktualnych również dzisiaj dyskusji dotyczących tego problemu między strukturalistami i kognitywistami. W tym kontekście powołuje się na tezy o arbitralności znaków językowych Ferdynanda de Saussure'a i teorii Peirce'a, mówiącej o ikonach, indeksach i symbolach w zależności od rodzaju odniesienia do przedmiotu. Wyróżnienie przez niego ikon jest istotne dla wywodów Kubaszczuk w odniesieniu do środków onomatope-

icznych, które według niej są przykładem ikon fonologicznych. Kończąc ten paragraf, autorka przywołuje pogląd Bermana, że rezygnacja z ikoniczności fonologicznej w przekładzie prowadzi do zubożenia utworu, utraty kolorytu i wartości artystycznych (s. 74). Niektóre z przykładów (przede wszystkim fragmenty z *Pana Tadeusza* i *Króla Olch*) zostały tu zestawione z obrazami z nimi związanymi, np. obraz *Koncert Jankiela* i dwie ilustracje wydań *Króla Olch*. Ostatnią część rozdziału stanowi *Podsumowanie*, w którym autorka przypomina najważniejsze cele rozdziału, reasumuje wykorzystane przekłady i formułuje wnioski. Takie podsumowania kończą każdy rozdział. Jest to korzystne dla czytelnika, który ma możliwość uporządkowania i usystematyzowania przeczytanych informacji.

W drugim rozdziale książki *Pisownia a znaczenie w kontekście przekładu* zostały omówione najważniejsze zagadnienia i trudności związane z oddaniem grafii w przekładzie. Interesujące są w tym rozdziale rozważania autorki dotyczące błędów w przekładanym tekście i jego rodzaju, błąd może być bowiem celowy, a więc zamierzony przez autora, lub przypadkowy (s. 130). Kubaszczyk wskazuje również na trudności związane z identyfikacją charakteru błędów przez tłumacza i przedstawia je za pomocą konkretnych przykładów. Jeśli uznaje, że tłumaczenie nie jest adekwatne do oryginalnego fragmentu, to proponuje inne rozwiązanie. Uważam, że jest to bardzo dobra strategia, bo autorka nie ogranicza się do krytykowania przekładu, ale wskazuje możliwości rozwiązania problemu translacyjnego. Jest to działanie szczególnie ważne dla osób dopiero kształcących się w sztuce przekładu lub stawiających pierwsze kroki w działalności tłumaczeniowej, ponieważ uczy radzenia sobie z trudnościami i szukania dróg wyjścia z problemów, przed którymi zawsze staje tłumacz. Na przykładzie fragmentu *Szczurzycy* Kubaszczyk wykazuje, że błąd pisowni ulic mógł być celowym działaniem Günтера Grassa, służącym zasygnalizowaniu obcości, którego tłumacz nie dostrzegł i korygując zapis w przekładzie, pozbawiał tym samym polskiego czytelnika dostrzeżenia elementu obcości (s. 131–132). Autorka wskazuje też na inne funkcje błędów w pisowni, m.in. stylistyczne, marketingowe lub informujące o pochodzeniu, wykształceniu czy wieku postaci literackiej. W tym rozdziale pojawia się jeden przykład pochodzący z polskiego blogu politycznego i przedstawiający błąd jako element ironiczno-perswazyjny, który w moim odczuciu nie ma żadnego związku ani z treściami przedstawionymi w rozdziale, ani z założeniem autorki, że analiza dotyczy przekładów literackich (zwłaszcza że przykład ten nie został przetłumaczony, a autorka stawia hipotezę, jak można go w przekładzie odtworzyć) (s. 136). W podrozdziale *Ikoniczne zastosowanie pisowni* między przykłady zaczerpnięte z literatury wpleciono inne, pocho-

dzące z materiałów reklamowych, m.in. reklama Golfa (zobrazowana dodatkowo ryciną 15) i reklamy produktów spożywczych sieci sklepów Tesco. Nie jest to jednak odejście od głównego tematu, ponieważ nawiązują one do przykładów literackich, może nawet lepiej unaoczniają czytelnikowi użycie konkretnej ikony w literaturze.

Trzeci i zarazem ostatni rozdział – *Interpunkcja w przekładzie* – jest omówieniem zależności między znakami przestankowymi a przekładem. Autorka podkreśla, że normy i reguły związane z interpunkcją podlegają zmianom w czasie oraz są regulowane właściwymi przepisami, dlatego obowiązkiem tłumacza jest nieustanna aktualizacja własnej wiedzy w tej dziedzinie, a w przypadku przekładu tekstów dawnych zaznajomienie się z obowiązującymi wówczas normami. Mimo podobieństwa reguł stosowania interpunkcji w języku polskim i niemieckim Kubaszczyk wskazuje na problemy tłumaczy w tym zakresie, zwłaszcza jeśli znaki przestankowe stosowane są w sposób niekonwencjonalny (przede wszystkim w poezji), jako środki artystycznego wyrazu (s. 200–201). W poszczególnych paragrafach autorka krótko charakteryzuje konkretne znaki interpunkcyjne, odnosząc się do teorii i obrazując ich zastosowanie konkretnymi przykładami – czasami analizuje jeden przykład, jak w wypadku *Średnika*, a niekiedy trzy (*Pytajnik*) lub pięć (*Wykrzyknik*). Można się zastanowić, czy analiza jednego przykładu daje czytelnikowi pełny obraz zastosowania danego znaku w przekładzie i czy nie należałoby podać większej ich liczby. Również ten rozdział, podobnie jak dwa poprzednie, kończy się *Podsumowaniem*. Za pewien mankament można uznać brak rozdziału, który byłby ostatecznym zebraniem wniosków i zakończeniem książki.

Reasumując – recenzowana książka stanowi bardzo ciekawą pozycję na rynku wydawniczym w porównaniu z innymi pracami przekładoznawczymi z racji odmienności i innowacyjności podejmowanego tematu. Poruszane w niej zagadnienia zostały starannie przeanalizowane pod względem teoretycznym i empirycznym. Wszystkie problemy opisano w sposób naukowy, jednak bardzo przystępny i zrozumiały dla czytelnika niespecjalizującego się w przekładzie. Na uwagę zasługuje fakt, że przedmiotem analizy są fragmenty zaczerpnięte z różnych i znacząco odmiennych od siebie gatunków i epok literackich. Wśród cytowanych autorów znajdują się pisarze i poeci zarówno polscy, jak i niemieccy, tacy jak Witold Gombrowicz, Stanisław Lem, Jan Brzechwa, Wisława Szymborska, Jerzy Pilch, Adam Mickiewicz, Thomas Mann, Günter Grass, Janosch, Elfriede Jelinek i Patrick Süßkind. Przedmiotem analizy są dzieła, należące do kanonu literatury, jak *Król Olch* czy *Pan Tadeusz*, ale także utwory popularne, m.in. *Polka*, *Pod mocnym aniołem* czy *Pachnidło*.

Z pewnością wydana w 2016 roku książka zainteresuje i literaturoznawców, i językoznawców, czynnych tłumaczy i tych, którzy przygodę z tłumaczeniami dopiero rozpoczynają, przy tym również wszystkich zainteresowanych literaturą w przekładzie. Należy mieć nadzieję, że zainspiruje ona inne osoby do prowadzenia badań w tym nurcie, co powinno skutkować pojawieniem się większej liczby publikacji na temat warstwy brzmieniowej i graficznej tekstu.

Anna Ziółkowska
anna_z@doktorant.umk.pl
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

